

Мр Миомира Костић
асистент

СТРАТЕГИЈА ПОМОЋИ ДЕТЕТУ ЖРТВИ ЗЛОСТАВЉАЊА

1. Облици помоћи детету обзиром на последице злостављања

Дете-жртва криминалитета трпи различите последице. Физичко злостављање детета, у зависности од начина и интензитета, може проузроковати привремена или трајна телесна општења, а готово увек оставља психичке трауме на дете. Занемаривање дужности чувања и збрињавања детета може довести до поремећаја физичког развоја због нередовне, недовољне и неадекватне исхране и до чешћих обољена услед умањене отпорности организма. Теже последице се јављају у психичком развоју детета због недовољне бриге и недостатка љубави и сигурности. Психичко злостављање, као учестало грубо вређање детета, потцењивање његових способности, злостављања других чланова породице у његовом присуству и сл., не доводи до физичких повреда, али узрокује тешке психичке трауме. Последице у свим овим случајевима не зависе само од трајања, учесталости и интензитета злостављања, већ у великој мери од понашања и реаговања родитеља после злостављања, као и надлежних државних органа и служби (да ли је детету промењена околина издвајањем из породице смештајем у установу или неку другу породицу).

Према подацима Тоцауер-Месарић последице виқтимизације деце вршењем кривичних дела од стране родитеља недовољно се испитују у току кривичног поступка, а односе се углавном на услове живота детета и психичке и физичке повреде које је дете претрпело. У нашем социјалном законодавству злостављана и запуштена деца се не помињу као посебна категорија корисника социјалне заштите. Помињу се деца чији је развој ометан породичним приликама и чији родитељи због поремећених породичних односа, из материјалних или других разлога нису у стању да му обезбеде нормалне услове за васпитање, психички и физички развој. Ова ауторка наводи да су у испитиваном узорку поремећаји у понашању у време суђења

били примећени код 52,6% деце и то мањи поремећаји у 38,2% случајева, а тежи у 14,4%. Тзв. "каснији ефекти" њихове виктимизације биће много већи.¹

Сексуална злоупотреба деце не оставља на први поглед видљиве трагове, као хематоме, посекотине, али се препознаје по "празним очима детета"². За разлику од физичког малтретирања, које може бити дело оба родитеља и тицати се деце оба пола, сексуалне злоупотребе се у већини случајева догађају девојчицама, од стране оца или других чланова породице. Та разлика између сексуалне злоупотребе и малтретирања уопште битна је за превентивну политику која ради ефикасности мора поћи од карактеристика сваке од тих појава.

У већини откривених случајева деца су ћутећи подносила сексуалну злоупотребу унутар породице. Док је дете мало не схвата шта се догађа. Деца мисле да је немогуће да отац, брат, ујак који их подржавају и воле могу бити и кривци. Да би преживела ту ситуацију деца постају или неосетљива, хладна или банализују ужас ситуације покушавајући да убеди сама себе да су лоше сањала или верују да је то нормално, да сваки отац то ради са својим дететом. Дете се осећа напуштеним и потпуно немоћним да се одупре њему неразумљивим жељама одраслог мушкарца. С друге стране, положај мајке је посебан. Дететова мајка неће или не може да чује шта он или она покушавају да јој кажу. Њено васпитање јој онемогућава да интерпретира тескобу коју осећа, да реагује на апеле за помоћ. Понескад мајка каже детету да не измишља лажи. Дете заузврат ћути заувек и у ћутању подноси тортуру, с осећањем да је потпуно напуштено.

Током детињства сексуално злостављање детета се може манифестовати кроз промену понашања, поремећаје снова и апетита, здравствене проблеме (гинеколошке сметње). Дете губи поверење у себе и друге, изолује се, има тешкоће у успостављању комуникације са људима и стално се боји да не ради нешто како треба. Када одрасте, дете често репродукује моделе понашања који су му у детињству били наметнути

¹ Тоцауер-Месарић, Л., Неке карактеристике починилаца кривичних дјела злостављања и занемаривања одгоја дјече и омладине, Завод за социјални рад Града Загреба, Загреб 1974., стр. 31.

² Извесни аутори наводе специфичан израз лица (празни поглед) ове деце, као вероватну последицу и знак њиховог емоционалног трпљења због претрпљене сексуалне виктимизације.

(односи се на све облике злостављања). Став послушности у односу на кривца ствара од девојчица-жртва инцеста потенцијалне жене-жртве силовања.³

Да би дете лакше пребродило последице виктимизације неопходно је да му буде пружена адекватна помоћ. Деци-жртвама свих облика злостављања треба помоћи одмах. У нашем социјалном законодавству постоји више облика помоћи за уклањање и ублажавање последица злостављања. Без обзира што се као корисници социјалне заштите наводе малолетне особе без родитеља или оне у неповољним породичним приликама где спадају и деца жртве, неопходно је да будуће законодавство изричито наведе категорију жртве, посебно децу-жртве.

Служба социјалног рада пружа помоћ жртвама на неколико нивоа: непосредни додир са учиниоцем, интервенција у ситуацији кризе, помоћ у отклањању последица које трају и опште мере превенције којима се спречава поновно страдање или ублажавају трајне последице. У непосредном додиру са учиниоцем ублажава се тзв. примарна виктимизација. Код деликата насиља потребно је обавестити породицу, санирати породичну ситуацију кроз збрињавање деце која остају сама (у случајевима када деца присуствују насиљу у породици и сл.). Интервенције у ситуацији кризе (пролазно тешка стања) у коју упада дете-жртва захтевају посебно адекватну, брзу, стручну интервенцију и третман. Реакције жртве могу бити: осећај прогањања и потискивања с неразумевањем онога што се догодило, неповерење, осећај беспомоћности и усамљености. Интервенција у кризним ситуацијама је значајна не само за социјалног радника, већ и за полицију и правосуђе. Центри за помоћ жртвама, као СОС центри за жене и децу жртве насиља, Аутономни женски центар за борбу против сексуалног насиља у Београду као и прихватилишта за претучене жене и децу, постају вид нових социјалних служби за стварне или потенцијалне жртве насиља.⁴

³ Инцест - силовање, СОС телефон за жене и децу жртве насиља, Јануар 1993. год., Београд, стр. 47.

⁴ Шепаровић, З., Оштећеник у казненом праву: правни и виктимолошки аспекти, Наша законитост, Загреб 5-6/1985. год., стр. 508. Greenland, S., је истраживао смртне случајеве деце као последицу физичког злостављања. Сматра да је служба за социјални рад доживела неуспех и да њен рад убудуће треба да се усмери на откривање чињеница повезаних са трагедијом, на сумирање закључака и састављање препорука у циљу спречавања сличних трагедија. Од

У Канади постоји већи број склоништа за претучене жене и децу. Auderge Transition - Montreal је део Regroupement Provincial заједно са још четрнаест шелтера са територије Quebeca. Склониште је основано 1982. год. У шелтеру ради осам волонтерки, од којих једна ради са децом. Она нема задатак да их чува, већ да им помогне да превладају трауме и образце насиља. У New Scoti-и је Christaly Houser - Kentwill једно од седам склоништа у овој области. Једна волонтерка стално ради са децом. Док су у шелтеру деца настављају да иду у школу, с тим што се школе обавештавају о томе да се деца налазе у шелтеру с мајком и предузимају се мере сигурности (одвођење и довођење деце). У шелтеру Bryony House две волонтерке су задужене за рад са децом. Постоји посебан програм за децу и мајке који је усмерен на превазилажење трауме коју деца имају због насиља. Деца обично настављају да иду у стару школу или прелазе у неку ближе шелтеру. Води се рачуна о томе да се деца доводе и одводе, сарађује се са школом и друга деца не знају да су она у склоништу.⁵

Овакве и сличне службе основане су и у европским земљама. У Берну постоји посебна кантонална служба за рад са децом која су доживела насиље. У улози терапеута налазе се особе оба пола пошто су оба пола и деца која доживљавају насиље и сексуалне злоупотребе. Најчешће долазе деца која трпе физичко насиље, а много ређе деца која доживљавају сексуално насиље. Сматра се да то није зато што га има мало, већ зато што се такви догађаји крију као породична срамота. Годишње раде са педесет до сто деце. Насиље над децом углавном пријављују школе или поједини наставници, мајка,

шездесет и осам препорука које упућује социјалним службама навешћемо неколико: у свакој школи по један члан особља треба да буде одређен као службена веза са месном службом социјалног рада у погледу сваког детета које је под старатељством; законодавац треба да да предност превентивном раду пре него што започне процедура стављања под старатељство; полицији би, по слободној оцени суда требало дозволити да присуствује поступку стављања под старатељство; здравствена служба би у сваком случају где постоји озбиљна, неакцидентална повреда требала дете да упути код специјалисте педијатра-радиолога. Greenland, S., *Inquiries into Child Abuse and Neglect, Deaths in the United Kingdom*, *British Journal of Criminology*, No 2, 1986. p. 164.

⁵ Николић-Ристановић, В., Склоништа за претучене жене у Канади, СОС билтен, 6-7, Београд, децембар 1993.год., СОС телефон за жене и децу жртве насиља, стр. 169.

сама деца, комшије или свештена лица. Њихов метод рада је групни рад са децом. Групни рад за девојчице од девет до једанаест година је такав да се на њему никада не прича о оствареном насиљу, нити се користе конкретни термини, него се деца играју, а плишане играчке замењују одрасле људе. У тим играма их нарочито уче како да кажу не. Циљ је да се деца науче како да се бране и да се супротставе учиниоцу. Паралелно раде и са насилником и са породицом, дакле не раде на феминистичким принципима. На првом месту им је да помогну детету и да реше социјалне проблеме породице, као што је обезбеђење стана, лекова, запослења. Из досадашњег искуства у свом раду као главни проблем издвајају тзв. пост-трауматски психијатријски синдром. Деца која су преживела насиље имају нарушену концентрацију, интегритет, идентитет, поремећај сна, психосоматске проблеме, пред очима им се одиграва грозни филм догађаја које су преживели и тада губе контакт са реалношћу, не знају ни где су ни ко су, ни шта треба да раде. Главна улога терапеута је да деци учини живот сношљивим и по могућности умањи враћање у прошлост.⁶

Сексуална злоупотреба деце се најчешће одвија у самој породици. Због тога, на осталим особама које су задобиле поверење детета (васпитачи, социјалне раднице, школске медицинске сестре) остаје да примете специфичности у понашању детета које указују на сексуалну злоупотребу. У свим случајевима сексуалне злоупотребе детета апсолутно је приоритетно да се то стање одмах прекине. За то је потребно:

- одвојити дете од родитеља који га сексуално злоупотребљава да би се прекинула даља злоупотреба;

- у случајевима када мајка преузме иницијативу за такво одвајање (подносећи захтев за развод брака, на пример) постоји основ покретање ургентне процедуре и да се насилник брзо примора да напусти породично пребивалиште или да се породици обезбеди смештај;

- може се догодити да мајка одбије да разведе свој брак или се само одвоји од партнера. У таквим случајевима, пошто је немогуће одстранити оца треба одвојити дете од мајке, што није идеално решење али је некада нужно;

- прекинути стање инцеста значи да учиниоца треба казнити по закону за извршено кривично дело. Превенција тих

⁶ Шево, Г., Мршевић, З., Бернска кантонална служба за рад са децом која су доживела насиље, СОС билтен, бр. 6-7, Децембар 1993. год., Београд, СОС телефон за жене и децу жртве насиља, стр. 173.

злочина првенствено зависи од тога хоће ли учинилац бити кажњен или не;

- увести специфичне санкције за очеве-учиниоце аутоматско губљење родитељског права, права чувања и посеђивања детета;

- применити адекватну терапију према детету, тако да из положаја жртве не дође у положај кривца, да се опорави од трауме и успостави равнотежу у личности и да стекне поново поверење у себе.⁷

У свим случајевима сексуалне злоупотребе је важно да мајка поверује детету ако оно покуша да јој предочи неку ситуацију ове врсте, да се не осећа кривом за оно што се догодило, да не банализује чињенице падајући у драматизовање ситуације пред дететом. Деца морају знати да имају право да говоре и кажу не, чак и када их насилник уцењује, прети, тражи од њих да чувају тајну. Деци треба одстранити сваки осећај кривице. Она нису и не могу да буду крива. Социјалне службе, васпитачи и друге особе изван породице блиске деци, морају подсећати дете да његово тело припада њему, да уочавају евентуалне промене у понашању деце са којом се сусрећу, да им објасне да инцестник никада неће прихватити злочин и да мора бити кажњен, јер ће увек тражити жртве.⁸

2. Предлог мера за спречавање насиља над децом

Сазнање механизма страдања детета је неопходно за његову превенцију. Превенција виктимизације детета се може организовати у три нивоа: као примарна, секундарна и терцијарна превенција.⁹

Под примарном превенцијом се подразумева активност друштвене заједнице усмерена на спречавање основних узрока и услова из којих настаје криминалитет. У њу су укључени сви државни органи, образовање, социјална заштита, здравство као и све приватне и верске организације и удружења. У образовном програму треба модификовати казнену праксу у одгајање детета кроз едукацију. Многа агресивна и насилна деца уче насиље

⁷ Rutgers, J., Leur corps defendant. Les abus sexual envers, les enfants. Information prevention, Zurich, Ed.Pro Yuventuter 1989. Englar, A., Kindesmiss handdung, Stuttgart, Enke Verlag, 1986. цит. у Инцест - силовање, *op.cit.*, стр. 52.

⁸ Инцест - силовање, *op.cit.*, стр. 54.

⁹ Макра, А., и др., Виктимологија и друштвена самозаштита с посебним освртом на силовање, Наша законитост, Загреб 5-6/1985. год. стр. 592.

кроз имитацију, идентификујући се са родитељима и наставницима који их кажњавају. Исказивање погодних, искрених осећања и разумевања и спровођење доследних ограничења, имају много више успешности у контролисању дететовог понашања него претерано кажњавање. О деци без или са грубим неадекватним моделом родитељства треба да се старају компетентне, ненасилне одрасле особе.

Све облике агресије треба конструктивно усмерити ка индивидуалним и колективним активностима које сублимирају агресивну енергију, као што су уметност, спорт и наука. Образовни програми треба да развију међусобно разумевање и уважавање између појединаца и група (на нивоу дете-школа, као и дете-школа-породица). Деца морају да виде алтернативу агресивном понашању, да га идентификују у односу на себе и да говоре о њему. Исто важи и за наставнике. Треба да препознају бес, као упозоравајући сигнал, код себе, деце или родитеља да би спречили могуће насиље.¹⁰

Да би постојала ефикасна превенција потребна је политичка воља у службама које се баве питањима деце и ауторитета. У оквиру Департамана јавног образовања у Швајцарској прихваћено је да у програме за ученике уђе "Развезан језик" позоришни комад, који говори о сексуалним злоупотребама чије жртве могу да постану деца. Међутим, сваки родитељ мора да да индивидуалну сагласност да његово дете може да гледа комад. У женевским школама, кроз сексуално образовање деца се уче да њихово тело припада њима и да имају право да одбију свако понашање одрасле особе које им се не допада. У превенцији сексуалне злоупотребе одговорност је на одраслим особама, а не на деци.

Да би се увео прихватљив програм превенције сексуалне злоупотребе потребно је овластити радне групе да спроведу анкете о распрострањености квантитативних и квалитативних показатеља, увести специфична питања о сексуалној злоупотреби у службама које иначе раде са децом (образовање, васпитање, социјална заштита), увести часове самоодбране по школама, интегрисати у школске програме несексистичко образовање које ће допринети елиминацији дискриминације између девојчица и дечака и успоставити једну другачију слику односа између мушкараца и жена.¹¹

¹⁰ Daniels, D. N., *Violence and struggle for existence*, Boston, Brown and Company, 1970., p. 292-393.

¹¹ Инцест-силовање, *op.cit.*, стр. 50.

У примарној превенцији, политички и социјални програми имају и шире усмерење. За области велике густине насељености карактеристична је повреда животног простора или личне територије, што спада у надлежност општинских стамбених заједница. Ризик пренасељености виктимизира дете у физичком или емоционалном смислу. С друге стране, казнена и социјална политика примењују кажњавање шаблонски, некада превише оштро, што рађа ново насиље из револта, а некада превише благо, што оставља учиниоца у убеђењу да му се ништа неће догодити ни наредни пут.

Секундарна превенција је ужа и подразумева активност полиције и њених помоћних снага. Дobar пример је Велика Британија где сваки кварт у стамбеним насељима има свог полицајца-бобија који познаје сваку породицу и њене чланове.¹²

Под појмом терцијарне превенције подразумева се активност полиције у откривању извршилаца кривичних дела и њихово извођење пред суд, а исто тако и рад казнено-поправних установа које имају за циљ ресоцијализацију делинквента. Ова превенција треба да обухвати и правила посебног поступања са дететом-жртвом због секундарне виктимизације, којој је изложено дете сведочењем о ономе што се догодило.

Уместо закључка

Спречавање било ког облика злостављања детета у пракси се може спровести само кроз промену правног положаја детета. Према извршиоцима кривичних дела према детету треба пооштрити казнену политику, а узраст жртве суд мора да узима као отежавајућу околност приликом одмеравања казне. Исто тако, законодавац треба да прошири обим кривичноправне заштите детета увођењем нових инкриминација, посебно у области кривичних дела против полног морала и брака и породице. Судови, тужилаштва и центри за социјални рад треба да уведу посебне уписнике са подацима о жртви. Тако би подаци о жртви били доступнији за јавност која мало познаје чињенице о обиму злостављања деце и већину тих појава не препознаје као криминалну. При центрима за социјални рад и домовима здравља треба организовати школе за родитеље где би се стицала основна сазнања о чувању и нези деце. Спречавање виктимизације детета било би немогуће спровести без измена у школском систему. Сво школско особље требало би подвргавати периодичним проверама стручне оспособљености, а свако физичко и емоционално злостављање деце од стране наставника строго кажњавати.

¹² Daniels, D. N., loc. cit.

Mr Miomira Kostić
Assistent à la Faculté de Droit à Niš

STRATEGIE DE L'AIDE A L'ENFANT VICTIME DES SEVICES

Résumé

L'enfant - victimes des sevices soufre des differentes conséquences. Chacune des formes du mauvais traitement produit certaines conséquences pour l'enfant. Sans égard à la forme de la violence qu'il subit, les conséquences les plus graves se manifestent dans le développement psychique de l'enfant. L'abus sexuel à la première vue ne laisse pas de traces visibles, mais il se reconnaît dans "les yeux vides de l'enfant". Le service de l'aide social offre de l'aide aux victimes à plusieurs niveaux: le contact directe avec le fauteur, l'intervention dans la situation de la crise, l'aide dans le but d'éliminer les conséquences qui durent ainsu que les mesures générales de prévention dont on empeche la souffrance renouvelée ou dont on adoucit les conséquences durables.